

[18#Text](#) (дата звернення: 17.06.2025).

8. Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти: блог. URL: <https://donrcpio.blogspot.com> (дата звернення: 17.06.2025).
9. РЦПІО. Донецький обласний ІППО: канал YouTube. URL: <https://www.youtube.com/channel/UCkOIQbPpwSVjIRwATPyI2hA> (дата звернення: 27.06.2025).

Список рекомендованих джерел для самостійного опрацювання

1. Впроваджуємо інклюзію в закладі освіти: [посібник для директорів закладів освіти]. 2022. 85 с. URL : https://rada.info/upload/users_files/42477874/250e92ace038bb6c26297b3e0decad7f.pdf (дата звернення: 17.06.2025).

Олена ЗОЛОТАР,

*в.о. завідувача відділу національного виховання,
позашкільної та громадянсько-історичної освіти
Донецького ОблІППО*

Андрій ДУБЯГА,

*методист відділу національного виховання,
позашкільної та громадянсько-історичної освіти
Донецького ОблІППО*

Людмила РИБАЛКА,

*методист відділу національного виховання,
позашкільної та громадянсько-історичної освіти
Донецького ОблІППО*

ФОРМУВАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ У ПОСТУПІ ДО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Освіта – сфера діяльності, яка неодмінно має реагувати на виклики, що стоять перед державою та суспільством. Сучасна освітня система повинна відповідати двом ключовим критеріям: стійкість і гнучкість. Стійкість, у цьому контексті, передбачає збереження самої системи, а гнучкість – уміння адаптуватися до вимог суспільства. Події 2014 року актуалізували такий напрям освітнього процесу, як національно-патріотичне виховання. Новим поштовхом у розбудові цієї системи стало повномасштабне вторгнення. Кульмінацією розвитку системи національно-патріотичного виховання в країні стало прийняття Закону «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», у якому вперше від часу здобуття незалежності України було чітко окреслено мету національно-патріотичного виховання, а саме утвердження української національної ідентичності, громадянської ідентичності та оборонної свідомості. Протягом 2024/2025 навчального року реалізація завдань, визначених згаданим Законом України, на обласному рівні здійснювалася через систему методичних заходів за такими напрямками:

1. Методичні заходи до ювілейних і пам'ятних дат, метою яких було надання методичної допомоги освітянам у підготовці та проведенні відповідних заходів у закладах освіти (протягом 2024/2025 навчального року проведено 7 заходів, учасниками яких стали 926 організаторів виховної роботи в закладах освіти).
2. Методичні заходи до державних свят, метою яких було надання методичної допомоги освітянам у підготовці та проведенні відповідних заходів у закладах освіти (протягом 2024/2025 навчального року проведено 5 заходів, учасниками яких стали 668 організаторів виховної роботи в закладах освіти).
3. Семінари-практикуми для певних категорій педагогічних працівників, які безпосередньо є суб'єктами імплементації виховного компоненту в освітній системі (класні керівники, керівники гуртків, педагоги-організатори, заступники директорів тощо). Метою цих заходів було ознайомлення освітян з новаціями у сфері національно-патріотичного виховання, ключовими змінами у підходах до його реалізації, презентація перспективного досвіду (протягом 2024/2025

навчального року проведено семінар-практикум для заступників директорів з ВР, до якого долучилися 108 педагогів; семінар-практикум для педагогів-організаторів, кількість учасників – 129, 3 семінари-практикуми для керівників гуртків, якими було охоплено 189 керівників гуртків ЗЗСО та ЗПО).

4. Конкурси національно-патріотичного спрямування, метою яких була активізація діяльності в цій сфері, демонстрація перспективних розробок і функціонуючих систем НПВ. Протягом 2024/2025 навчального року проведено обласний національно-патріотичний квест «Знай і люби свій край», у якому взяли участь 27 команд із 43 закладів освіти; конкурс відеороликів-візитівок (презентацій) з національного виховання «Національне виховання – майбутнє держави» серед освітніх закладів Донецької області (74 заклади дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти); обласний конкурс патріотичного календаря «Знай історію, плекай майбутнє» серед закладів освіти Донецької області (46 закладів дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти).

Наголосимо, що створена система методичного забезпечення виховного процесу в Донецькій області зарекомендувала себе як стійка й ефективна, про що безпосередньо свідчить кількість педагогів, які беруть участь у заходах, і наразі не потребує жодних змін чи корегувань. Зазначимо також, що зберігається зацікавленість освітян області в роботі обласної науково-практичної конференції «Досягнення та виклики національно-патріотичного виховання в регіоні», під час якої питання національно-патріотичного виховання розглядається в науковій площині та є незмінним майданчиком з обміну досвіду 10 років поспіль. У 2024/2025 навчальному році в роботі обласної науково-практичної конференції в змішаному форматі взяли участь понад 600 освітян, видано збірку тез і методичні рекомендації щодо реалізації виховання на засадах наскрізності крізь призму всіх предметних галузей. Зауважимо, що це перший у країні методичний посібник такого спрямування. Це вкотре доводить, що освіта Донеччини залишається флагманом освітньої системи країни.

Утілення концепту наскрізного виховання сьогодні є неможливим у повній мірі, адже залишається необхідність проведення і дискретних виховних заходів, які присвячено точковим подіям: державні свята, ювілейні та пам'ятні дати тощо. Доцільно говорити про «гібридне» виховання, яке поєднує наскрізний концепт, що передбачає здійснення виховної роботи під час навчальної діяльності через спеціально створені завдання й інформаційні повідомлення відповідного змісту, особистий приклад учителя, педагогіку партнерства, виховний простір та окремі заходи, покликані актуалізувати ті чи ті події, що мають безпосереднє відношення до формування національної та громадянської ідентичності, а також оборонної свідомості.

Триває реалізація Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України. В області створено дієву систему інформування про реалізацію Концепції. Уперше в країні налагоджено ефективну взаємодію між закладами професійно-технічної, фахової передвищої освіти та закладами загальної середньої освіти. Протягом 2024/2025 навчального року відповідно до створеного мережевого плану відбулося понад 200 спільних заходів національно-патріотичного, військово-патріотичного, громадянського й екологічного, а також профорієнтаційного спрямування. Останні також мають важливе значення, адже ефективна профорієнтаційна робота дозволяє залишати випускників шкіл у закладах освіти наступного рівня саме в Донецькій області і тим самим дозволяє зберігати цю ланку освіти. На 2025/2026 навчальний рік маємо амбітну мету – залучити до мережевого плану і заклади вищої освіти.

Планування виховної роботи на 2025/2026 навчальний рік має здійснюватися відповідно до актуальної Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року, яка містить такі напрями:

1. Здійснення національно-патріотичного виховання.
2. Здійснення військово-патріотичного виховання.
3. Підвищення рівня громадянської освіти.
4. Взаємопідтримка та співпраця органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства щодо формування української національної та громадянської ідентичності.
5. Формування системи кадрового забезпечення у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності.
6. Забезпечення організації науково-дослідної та методичної роботи у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності.

Реалізація Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності відбувається на загальнодержавному й обласному рівнях. Освітня та учнівська молодь мають бути залучені до цих заходів, які необхідно імплементувати на рівні громад і окремих закладів освіти.

Викликом у виховній роботі залишається недостатня розробленість проблематики наскрізного виховання в науковій і методично-практичній площині. Окремі публікації та заходи сьогодні не розв'яжуть зазначеної проблеми, тому доцільно ще раз актуалізувати це питання. Перспективним напрямом у поступі до формування української національної ідентичності є запровадження формувального виховання. Формувальне виховання – це система, що ґрунтується на активній співучасті всіх суб'єктів виховного процесу і покликана розвивати внутрішню мотивацію, емоційний інтелект, формувати цінності та соціальні навички здобувачів освіти. Фактично мова йде про виховну систему, яка не просто пропагує соціально-прийнятні форми поведінки чи взаємодії, а створює умови для того, аби здобувачі освіти самостійно дійшли висновку щодо тих чи тих позитивних установок. У системі освіти мають створюватись умови для усвідомлення соціально-прийнятних моделей поведінки, за яких здобувачі освіти самостійно обирають відповідну модель. Самостійність у цьому разі не означає безконтрольність і відсторонене спостереження. Навпаки, формувальне виховання – це чіткий та контрольований процес. Соціально-прийнятні моделі поведінки, цінності, позиції, які було сформовано за допомогою формувального виховання, коли діти вважають, що самостійно для себе вибрали позитивні практики, є набагато міцнішими, адже діти переконані, що це їхня особиста позиція, а не те, що нав'язали інші і проти чого завжди виникає внутрішній протест.

Центральне місце у формувальному вихованні посідає особистісно-орієнтований підхід. Цей підхід передбачає індивідуалізацію виховної роботи (урахування темпераменту, стилю мислення, мотивації), створення ситуацій успіху для кожного, підтримку учня в його самовираженні, розвиток самосвідомості та самооцінки. Тобто учнівський колектив – це не маса, якою треба керувати, а місце концентрації особистостей.

Основними принципами та методами формувального виховання є:

- Принцип партнерства (учень–учитель–батьки).

Головним постулатом цього принципу є спільна відповідальність усіх учасників освітнього процесу. Не побудова ієрархії, де вчитель вище за учнів, а співпраця на засадах поваги та довіри. Реалізація принципу – це побудова горизонтальних стосунків між учнем і вчителем, активне залучення батьків до виховних процесів, формування класного самоврядування, урахування думки учнів у плануванні заходів, підтримка ініціатив здобувачів освіти.

- Принцип добровільної участі.

Виховання має базуватися на внутрішньому бажанні дитини долучатися до процесу. Немає примусу, а лише мотивація через інтерес, значущість, співпереживання. Реалізація принципу – це можливість вибору форм і видів участі у виховних заходах, заохочення, а не покарання, створення середовища, де дитина відчуває себе в безпеці, поступове формування внутрішньої потреби в саморозвитку.

- Принцип рефлексії та самопізнання.

Виховання має сприяти тому, щоб учень замислювався над своїми вчинками, почуттями, думками, робив висновки та ухвалював рішення. Реалізація принципу – це рефлексивні вправи, обговорення моральних дилем, аналіз поведінки через метод кейсів чи рольових ігор, формування критичного мислення й емоційного інтелекту.

Формувальне виховання переважно базується на суб'єкт-суб'єктних методах, серед яких найефективнішими є такі:

- метод проєктів – учні реалізують соціальні чи освітні проєкти;
- метод портфоліо – учень формує власну траєкторію розвитку;
- коучинг і менторство – підтримка з боку вчителя;
- рефлексивні практики – щоденники, кола довіри, обговорення ситуацій;
- гейміфікація виховного процесу – мотивація через гру та виклики;
- пленерні уроки – комплексне дослідження теми з метою досягнення учнями результату та глибокого розуміння значущості діяльності.

Цілком природно, що розбудова системи формувального виховання створює нові можливості для управління класом. Насамперед доцільно виділити такі аспекти:

- формування позитивного мікроклімату (діти відчувають підтримку, довіру);
- зменшення конфліктності (через розвиток емоційного інтелекту);
- залучення до самоврядування (діти беруть участь в ухваленні рішень);
- підвищення дисципліни через усвідомленість, а не страх покарання;
- сприяння згуртованості класу (досягнення спільної мети, участь у спільних заходах).

Тож які інструменти формування виховання доцільно використовувати для управління класним колективом? Їх перелік майже невичерпний, тому зазначимо лише найбільш поширені практики:

- використання «класних кіл», де кожен має право висловитися;
- обговорення емоцій на початку та наприкінці дня/уроку/заходу;
- обговорення правил класу, створених спільно з учнями;
- щоденники самопостереження або рефлексії;
- учнівські ради, проекти, волонтерство;
- вибори «дня класного ініціатора»;
- групові проекти;
- командні виховні заходи (ігри, квести, творчі майстерні).

Отже, формувальне виховання в управлінні класом – це підхід, в основі якого лежить активне партнерство, де вчитель не просто керує, а створює умови для розвитку здорового, демократичного, відкритого колективу. Це управління не «згори вниз», а спільний розвиток.

Зважаючи на зазначене, для ефективної імплементації виховного компоненту в освітній процес у 2025/2026 навчальному році рекомендується:

1. Розробляти плани виховної роботи відповідно до актуального нормативного регулювання цього питання (Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності).
2. Активізувати діяльність щодо цільової підготовки фахівців для здійснення національно-патріотичного виховання через підвищення кваліфікації, відвідування тематичних семінарів, проходження тренінгової підготовки.
3. Долучатися до створення мережевого плану партнерства із закладами професійно-технічної та фахової передвищої освіти для проведення спільних виховних заходів.
4. Активно використовувати інтерактивні форми виховної роботи під час дистанційного навчання.
5. Створювати умови для імплементації ключових положень формування виховання.

Система виховання Донеччини в поступі до формування національної, громадянської ідентичності та оборонної свідомості продемонструвала свою стійкість і гнучкість, проте тільки спільними зусиллями та систематичною роботою в цьому напрямі зможемо створити українське завтра нашого краю.

Список використаних джерел

1. Гільбук Ю. З. Виховні технології в умовах сучасної школи. Харків: Основа, 2020.
2. Гуз К. Л. Управління класом: демократичний стиль і формувальне виховання в НУШ. // Освіта України, 2021, № 8.
3. Державна цільова соціальна програма з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 30.07.2024 № 864.
4. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності».
5. Коноваленко В. І. Формування позитивного мікроклімату в класі засобами формування виховання. К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021.
6. Лазоренко А. В. Формувальне оцінювання в контексті виховного процесу: методичні підходи. // Педагогічна освіта: теорія і практика, 2020, № 3.
7. Наказ МОН від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641».